

Iz arhivskih fondov in zbirk

UDK 930.253.4:94(453.1)

Poročilo maršala Schullenburga dožu beneške republike o turški nevarnosti

IGNACIJ VOJE

Slavljenka dr. Ema Umek se je kot arhivska svetnica uspešno vključila v pedagoški proces na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Od leta 1979 je kot znanjca sodelavka predavala v okviru predmeta Arhivistika I v drugem letniku kot pomočnica nositelj katedre za arhivistiko prof. dr. Jožetu Žontarju. V šolskem letu 1985/86 je bil v zvezi z novo univerzitetno šolsko reformo odpravljen predmet Arhivistika I. Ema Umek je nato za dve leti prevzela proseminar v II. letniku za študente samostojne smeri. Zaradi privlačnega programa so proseminar obiskovali tudi študentje dvopredmetne smeri. Uspešen poskus na pedagoškem področju je bil na njeno pobudo izveden v šolskem letu 1987/88. Takrat je kot direktorica Arhiva republike Slovenije v arhivu organizirala dopolnilni seminar, namenjen manjšemu številu študentov. Seminarja, ki je trajal dve šolski uri, se je redno, vsakih 14 dni, udeleževala skupina približno 15 študentov. Na seminarju, na katerega je mentorica vključila tudi nekatere goste (prof. dr. Ferdo Gestrin, prof. dr. Ignacij Vojc, prof. dr. France M. Dolinar) je obravnavala testamente, zapuščinske spise, s študenti je brala in interpretirala dokumente ter razpravljala o širših zgodovinskih problemih. Na njeno pobudo so se številni študentje navdušili za arhivsko delo, za raziskovanje starejših obdobij slovenske zgodovine. Ob njeni pomoči so izdelali odlične diplomske naloge, ki so bile nagrajene s Prešernovo nagrado za študente, deli nalog pa so bili natisnjeni v Zgodovinskem časopisu ali Kroniki. Naj navedem še mnenje študentov, članov t.i. sekcije "mladih zgodovinarjev" o takšnem načinu arhivskega in zgodovinskega izobraževanja: "Zaključimo lahko, da je tovrstna oblika sestajanja in kratki izobraževanja izredno ploden način dodatnega udejstvovanja zgodovinarja, saj nenazadnje opozarja na dejstvo, ki je bilo doslej žal puščeno preveč ob strani, na tesno povezanost zgodovinarja z viri, ki je sam študij zgodovine v zadostni meri ne omogoča".¹ Žal se

ta oblika študija v tesni povezavi z arhivom ni več ponovila.

Ema Umek imamo lahko tudi za eno najboljših poznavalk dunajskih arhivov. Zato smo mnogi zgodovinarji obračali nanjo za nasvete, ko smo odhajali na Dunaj brskati po dunajskih arhivih in iskat podatke o naši zgodovini. Ko sem leta 1982 prvič dobil Knafljevo štipendijo, sem se obrnil nanjo, da bi dobil napotke, v katerih arhivih in fondih naj začnem iskati podatke za zgodovinske teme, ki so bile v mojem raziskovalnem programu. Ker sem se ukvarjal s t.i. turškim obdobjem v zgodovini, mi je svetovala, naj pogledam predvsem v fonde v Vojnem arhivu (Kriegsarchiv). Takrat me je opozorila tudi na izjemno gradivo jožefinskih deželnih merjenj (Josephinische Landesaufnahme). To gradivo je spoznala, ko je sodelovala v komisiji za restitucijo avstrijskih arhivalij. Z dvema prispevkoma je opozorila na njegovo vrednost.² Takrat je dala tudi pobudo za celotno izdajo tega gradiva, vendar ni našla na razumevanje in podporo. Ko sem se v Vojnem arhivu seznanjal z kartami in opisi jožefinskih deželnih merjenj, sem postal pozoren na tiste, ki so se nanašale na domžalsko območje. Gradivo sem dal mikrofilmati in rezultate predstavil na posvetu o zgodovini domžalske občine 10. junija 1987.³ Projekt o celotni izdaji tega gradiva zdaj uresničuje dr. Vincenc Rajšp, znanstveni svetnik Zgodovinskega inštituta Milka Kosa na ZRC SAZU. Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Arhiv Republike Slovenije sta leta 1995 začela izdajati dragoceno publikacijo o prostorski predstavitvi Slovenije izpred 200 let in s tem nresničujeta zamisel Eme Umek. Doslej je izšlo pet zvezkov opisov in posnetkov kart. V uresničitev projekta je dr. Rajšp vključil večje število arhivarjev.

¹ 1988, str. 297-298.

² E. Umek, Ljubljana z okolico v luči jožefinskih deželnih merjenj, Arhivi 8, Ljubljana 1985, str. 91-94; ista, Lukev v opisu in karti iz druge polovice 18. stoletja, Lukev skozi čas, Ljubljana 1987, str. 67-68.

³ I. Vojc, Domžalsko območje v gradivni o prostorskih predstavah 18. stoletja, Kronika 39/3, Ljubljana 1994, str. 37-45.

¹ Andrej Studen, Bojan Balkovec, Poročilo o delu "Sekcije mladih zgodovinarjev", Zgodovinski časopis, 42/2, Ljubljana

Tudi v naslednjih letih sem pregledoval gradivo v Vojnem arhivu na Dunaju in med drugim našel na zelo zanimiv dokument, ki prikazuje, kako so na turško nevarnost gledali nekateri vojaški strokovnjaki še v 18. stoletju. Ker gre za zanimiv in doslej neznan dokument v zvezi z obrambo Istre in samih Benetk pred turškim napadom, ga nameravam predstaviti in s tem počastiti življenjski jubilej Ene Umek.

Zgodovinski okvir, v katerem je dokument nastal, je povezan s položajem Beneške republike. Velik neuspeh in hude izgube je doživela Beneška republika v dolgi vojni, ki jo je imela z osmansko državo za svoje preostale posesti v Levantu in za ohranitev vpliva v tem delu Sredozemlja. V kretski/kandijski vojni (1645-1669) je hudo izčrpala svoje materialne sile, odkrila svojo vojaško slabost in na koncu izgubila velik otok Kreta. To izgubo je Republika skušala nadomestiti z osvajanjem turških ozemelj v morejski vojni (1684-1699). Na koncu je na podlagi sklepov karlovskega miru (1699) dobila Peloponez (Morejo) in zaledne predele Dalmacije. Toda Turki so Beneško republiko vnovič napadli leta 1715 in v kratkem obdobju zavzeli Peloponez. To je bila zadnja vojna med Beneško republiko in osmansko državo. V 18. stoletju je ostajala Beneška republika nevtralna, daleč od velikih spopadov, brez moči, da bi vodila samostojno zunanjo politiko.

Dokument, ki ga bom predstavil, ima naslov "Estratto da un rapporto diretto dal Marescialo Schullenburg al Doge della Repubblica Veneta".⁴ Gre za izvleček poročila maršala Schullenburga, ki je naslovljen na doža Beneške republike. Življenjska pot avtorja je bila zelo razgibana in na vojaškem področju uspešna. Johann Mathias Schullenburg se je rodil 8. julija 1661 v Emdnu na Saškem.⁵ Njegov oče Matija je želel, da bi sin napravil kariero v civilni ali dvorni službi, vendar je nagnjenost za vojaške zadeve pokazal, ko je leta 1683-1684 živel v Parizu in bil soočen z vojaškimi operacijami Francozov proti Luksemburgu. V letih 1687 in 1688, v letih dunajske vojne, se je udeležil vojnega pohoda na Ogrskem proti Turkom, sodeloval je tudi pri obleganju Beograda, verjetno kot prostovoljec. Takrat se je zapisal vojaški službi in njegova vojaška kariera se je dvigala strmo navzgor. Že leta 1689 se je udeležil vojne proti Francozom in bil udeležen pri dveh pomembnih dogodkih: pri zavzetju Mainza (11. septembra) in Bonna (12. oktobra). Leta 1690 je bil povišan v majorja, leta 1693 pa je bil imenovan za polkovnika. V naslednjih letih se je bojeval na različnih bojiščih v Evropi. Posebno dejaven je bil na Poljskem v spopadih s švedskim kraljem Karlom XII. V teh bojih je bil tudi ranjen. Po miru, sklenjenem med Švedi in

Saško 24. septembra 1706, je več kot štiri leta preživel brez delovnega mesta, toda tudi v tem času ni miroval, ampak je živahno spremljal politične in vojaške dogodke. Obnovil je številna znanstva z uglednimi in vplivnimi ljudmi tiste dobe, predvsem je navezal stike na potovanjih po Nemčiji, Angliji in Franciji. Njegovi prijatelji so si prizadevali, da bi mu preskrbeli primeren položaj v vojaški službi. Priporočilo za pridobitev mesta v cesarski vojski je napisal njegov rojak knez Anton Ulrich Brandenburški. Vendar princ Evgen Savojski temu priporočilu ni bil naklonjen, je pa podprl vstop Schullenburga v vojaško službo Beneške republike. Oktobra 1715 je bila sklenjena pogodba, v kateri se je Schullenburg zavezal, da bo kot feldmaršal za tri leta prevzel poveljstvo nad beneško vojsko. V tem času je bil Schullenburg s preostalimi člani svoje rodbine povišan v grofovski stan.

Ko je Schullenburg v decembru 1715 nastopil službo v Benetkah, je Republika v vojni z osmansko državo pretrpela velike izgube. Padle so Moreja in zadnje beneške postojanke na Kreti. Otok Krk v Egejskem morju je takrat veljal za zadnjo ohrambno postojanko krščanstva proti Osmanom. Zato je Schullenburg imel za svojo prvo nalogo okrepiti zancmarjene utrdbe na otoku Krku in jih napraviti primerne za obrambo. S preudarnostjo in zagnanostjo je Schullenburg osebno vodil obrambne akcije. Ko so se Turki pod Kapudan pašo 8. julija izkrcali na otoku, so se v premoči pripravljali na napad. Kljub pomanjkljivostim pri obrambnih pripravah ter v veliki naglici opravljenim gradbenim delom na trdnjavah je dobro premišljen Schullenburgov obrambni načrt oviro odpravil nepričakovano uspešen odpor napadalec. Turški napad je 19. avgusta zmagovito odbil v sedemurni bitki, s tem da se je postavil na čelo branilcev. Morda je k uspešnemu odporu prispevala vest o zmagi princa Evgena Savojskega nad turško vojsko pri Petrovaradinu 5. avgusta, morda je turško vojsko navdal strah pred napadom beneške mornarice, ki bi lahko onemogočila unik z otoka, ali pa strah pred hližnjim neugodnim letnim časom. Prav neaktivnost beneške mornarice je Schullenburga močno prizadela, saj je njeno pomoč boleče pogrešal. Turki so se z otoka bitro umaknili ter pustili za seboj vojaške naprave in velike zaloge streliva. Na Krku je hilo dokončno zastavljeno turško napredovanje v jadranski prostor, Dalmacija je hila obvarovana turških napadov.⁶ Ta vojaški uspeh je v krščanski Evropi zapustil mogočen vtis, maršala Schullenburga pa so slavili kot junaka. Beneška republika mu je v zahvalo za njegovo junaštvo podelila dosmrtno plačo v višini pet tisoč beneških dukatov in dragocen častni meč. Vlada je še sklenila, da na mestu njegovega uspeha na otoku Krku njemu v

⁴ Kriegsbarchiv, Kartensammlung Sig. K VII/b 31.

⁵ P. Zimmermann, Matthias Johann (Graff) v.d.S., Allgemeine deutsche Biographie, Bd. 32, 1891.

⁶ Roberto Cessi, Storia della repubblica di Venezia, Firenze 1981, str. 656-657.

čas postavil marmorni spomenik.

Maršal Schullenburg je pridobljeno naklonjenost takoj izrazil. Trdnjavo Butrinto, ki je ležala na kopnem nasproti otoku Krfa, je brez težav zasedel. Turkom je želel iztrgati vso Albanijo, vendar njegov predlog ni bil sprejet. Zaradi drugačnega stališča vojaških komandantov je moral popustiti in napad na Preveso in Vonnizo je spodletel. Šele po temeljitejših pripravah ju je naslednje leto zasedel. Ključ za zaliv pred Arto je bil v beneških rokah. Kljub pomembnosti tega prostora, potem ko je beneška mornarica neuspešno operirala, se je Schullenburgov trud izjalovil. Leta 1718 so Benečani znova začeli napad na Albanijo, toda tudi tedaj Schullenburgov načrt ni bil izpeljan in napad ni bil uspešen.

Preostanek svojega življenja je maršal Schullenburg preživel v Benetkah. Njegov poglavitni cilj je bil zagotoviti Beneški republiki trdnjši položaj v odnosu do osmanske države. Z vsemi močmi se je trudil, da bi tako, kot je utrdil otok Krk, tudi utrjena mesta v Dalmaciji, Albaniji in na zahodni obali Epira napravil obrambno sposobna. V obsežni spomenici, ki jo je predložil beneški vladi, je opisal, kako bi to izvedli. Rezultat trinajstletnega dela je bil, da je otok Krk postal ena najholy utrjenih in najmočnejših obrambnih postojank v Evropi. Prav tako je Schullenburg predlagal tudi reorganizacijo beneške vojske, na podlagi katere bi postala bolj učinkovita. Ker njegovi predlogi niso bili sprejeti, je septembra 1733 zahteval svojo razrešitev. Toda prav tedaj je izbruhnila vojna med Sardinijo in Francijo na eni strani ter Avstrijo na drugi strani, zato je ostal vnovič za tri leta zavezan republiki. V tem spopadu je Benetkam zagotovil nevtralnost. Večer svojega življenja je preživel v Veroni, kamor se je umaknil po koncu vojaške kariere. Palačo je okrasil s 43 oljnimi turškimi slikami ("quadri turei"). Ohranjeni računi dokazujejo, da jih je kupil v letih 1742 in 1743. Od zbirke Schullenburgovih turquerij je danes ohranjenih le še 20 slik. Slike sta ustvarila slikarja Francesco in Antonio Guardi, na podlagi predlog listov iz Ferriolove edicije.⁷

Leta 1734 je prišel poziv iz Prusije. Kralj Viljem I. mu je namreč ponudil, naj kot feldmaršal prevzame poveljstvo nad cesarsko vojsko. Schullenburg je ponudbo zavrnil in ostal v službi Beneške republike. V zahvalo za zvestobo in številne zasluge, pridobljene za Republiko, se je beneška vlada oddolžila tako, da mu je 23. decembra 1734 podelila doživljenjski naziv feldmaršal. To se dotlej še nikoli ni zgodilo. Zadnja leta življenja je bil hudo bolan, kljub temu pa je po izbruhu avstrijske nasledstvene vojne leta 1742 zagotovil Benetkam nevtralnost. 14. maja

1747 je umrl v Veroni. Pokopan je v Arsenalu, s čimer mu je vlada izkazala posebno čast.

Zapuščina Johannes Schullenburga se danes hrani v beneškem državnem arhivu.⁸ Možno je, da je med gradivom v državnem arhivu v Benetkah original Schullenburgove spomenice beneškemu dožju, vendar je tudi izvleček poročila, ki ga hranijo v dunajskem Vojnem arhivu vreden, da ga predstavim in komentiram. Iz njega je razvidno, da je maršal Schullenburg dobro poznal in analiziral vojaški in politični položaj ob Jadranskem morju. Lahko rečem, da je besedilo zanimivo razmišljanje vojaškega strokovnjaka. Tekst, pisan v italijanskem jeziku, bom skušal predstaviti v strnjeni in razumljivi obliki v slovenskem prevodu, brez besednega halasta, s katerim je sicer prepleten:

"Zaradi nevarnosti, navedenih za Hrvaško, nevarnost preti tudi istrski provinci. To območje je tako blizu Benetk, da si zasluži večjo pozornost. Osmani so v preteklosti imeli izdelane načrte v zvezi s to provinco. Te načrte je odkril v delu Lazara Soranza "Ottomanno",⁹ ki ga je napisal v obdobju vladavine sultana Mehmeda III. (1566-1603)¹⁰ in posvetil papežu Klemenu

⁸ L' Archivio di Stato di Venezia, popis v katalogu 311 bis Secreta archivi, Propri diversi, str. 29-31.

⁹ Delo Lazara Soranza L'Ottomanno je izšlo v Firencah leta 1598. S knjigo je avtor skušal širiti protiturško propagando, zaradi česar je doživel odklonilen odnos beneške vlade. Delo temelji na poročilih beneških hallov. Ta se unejujejo na precizne in podrobne novice, zato ima knjiga podoben strukturo kot poročila teh poslancev. Precej prisiura v knjigi namenjajo Soranza načrtu, kako organizirati splošno vojno krščanske Evrope proti Turkom. Seveda je pri tem navedena cela vrsta vizionarskih in utopičnih projektov odprav na Orient. Vseeno pa njegova imena izvirnost nudi dobre informacije o notranji strukturi osmanske države, ki so ju kot vir uporabili mnogi poznejši pisci. Ker ima delo Soranza mešan karakter, repertoarj novice in instrument protiturške propagande, je doživel uspeh, in čemer pričajo širi italijanske izdaje in en latinski prevod. Toda kljub temu je svet deseteterice (Consiglio dei Dieci) prepovedal širjenje knjige v Benetkah. Nejevolju beneške vlade naj bi po Fuscariniju izzvale novice, ki bi v obdobju delikatega političnega trenutka morale ustati v tajnosti kancelarije. Takšno strogost Sveta deseteterice za knjigo, ki je bila tradicionalna in neškodljiva glede vsebine, lahko razložimo na več načinov: ali zaradi objave domnevne skrivnosti države, ali zaradi osehnosti avtorja, ali zaradi politično diplomatskega položaja zadnjega desetletja 17. stoletja. Soranza je bil sin Benedetta, ki je padel v bitki pri Lepantu in bil pred tem strežaj Papeža Klemenca VIII. Papež je namreč podvomil v beneške viritelje, da li se bili voljni priključiti splošni protiturški ligi. Zato je logično, da je vlada s strahom in posnehom gledala na knjigo, ki je vneto spodbujala protiturško vojaško akcijo. Paolo Preto, Venezia e i Turchi, Firenze 1975, str. 298-301.

¹⁰ Z Mehmedom III. se končuje skrivanje sultana, dukter ni prišel v Carigrad prestolonaslednik iz svojega bivališča, ki je bil oddaljeno iz Carigrada v katerem je bil postavljen za naslednika. Za Mehmeda III. se je tudi uveljavil običaj, da je dal sultan usmrtiti svoje brate. Mehmed III. je ob prevzetju oblasti izdal ukaz, da se izvrši smrtna kazen nad 19 njegovimi brati. Odslej je sultan omejil prestolonasledniku gibanje v

⁷ Maximilian Grotthaus, Zbirke turquerij v ptujskem muzeju, njene grafične predloge in kulturno-zgodovinski pomen, Srečanje z Jutrovič na ptujskem granu (katalog), Ptuj 1992, str. 76.

VIII.¹¹ V tem traktatu Schullenburg odkriva, kaj so že tedaj, ta je v 16. stoletju, nameravali Osmanii nkepati proti krščanstvu. Morda so Benetke prav zaradi teh razlogov, po predaji Krete Turkom ob koncu kandijske vojne, in zaradi informacij generala de Ville začele graditev trdnjave na otočku, ki je zapiral puljsko luko. Prav ta trdnjava bi bila za obramba zelo koristna, če bi bila dograjena.

Nadalje ugotavlja Schullenburg, da so svobodne luke v Trstu, Bakru, Kraljevicu in Senju sumljivi pojavi, ki kažejo na velik pohlep v zvezi s trgovino. Nabenega dvoma ni, da s provinco Istro Benečani niso mogli zadostiti svojemu trgovskemu projektu, na drugi strani pa misli, da je najlažje uničiti to, kar imajo danes v Trstu, ob pomoči Istre, v kateri bi bilo smiselno ustanoviti svobodno luko v karist beneške trgovine. Schullenburg se opravičuje, da nima namena vpletati se v zadevo, ki imajo drugačen značaj in se odmikajo od njegovih nalog.

Iz navedenih razlogov, torej tudi ekonomskih, Schullenburg zagovarja potrebo, da se zgradi trdnjava v Istri; čeprav je pregledal vso obalo, ni našel ustrežnejšega mesta kot Pulj, kar bo skušal utemeljiti. Če bi luka sv. Križa (S. Croce),¹² ki je v dubravniški državi, pripadala Benetkam, bi bila ta luka najprimernejša; ni samo primerna za eskadro, temveč daje zaščito vsaki vojski. To pristanišče ima dva vhoda in je plavno v vsakem

vetru. Turki ga imajo ves čas pod nadzarstvom in ne brez razloga. Tudi v zadarskem kanalu, a posebej na Pašmanu bi lahko zgradili takšno luko, toda omenjena mesta spremljajo take neugodnosti, da a tem ni vredno razpravljati. Najustrežnejše in najvarnejše mesta, na katerega je naletel, je Pulj, pa tudi vizija, ki si jo je o tej luči ustvaril od prvega trenutka, ko jo je videl, ni nova. Kot je že omenil, po predaji Krete, pa sugestiji generala markiza de Ville so začeli utrjevati otoček, ki zapira vhod v luko. Dela so bila ustavljena, kot se je v različnih obdobjih dogajalo s številnimi deli, ki so bila odlično zastavljena, a sčasoma opuščena zaradi različnih vzrokov in okoliščin. Pa Schullenburgovem mnenju je puljska luka najlepša v Italiji - bolje rečeno - je varna in sposobna sprejeti pomorska armada, začevši od rta Santa Marie pa do zadnjega kotička jadranskega zaliva. Vsa preostala obala je nevarna. Izjemi sta majhni in ne preveč varni luči v Anconi in Brindisiju; tudi v Sredozemlju ni luke, ki bi se lahko primerjala s Puljem, razen La Spezie.

Straški za njeno utrditev bi bili malenkastni, ker je na samem mestu dovolj materiala potrebne za gradnjo. Utrdbe, ki bi jib gradili, bi bile glede na lokacijo neosvojljive. Težka bi jib bila napasti oz. obvladati, ker bi bile grajene na otočkih, ki zapirajo luko. To bi lahko dokazal z načrtom. Res je, da ima luka samo en vhod in da ni mogoče izpluti ob vsakem vetru; toda le redko lahko dosežemo uspešen potek akcije brez vsakršnih nevšečnosti. Vse to je mogoče spregledati, če je korist večja od avir.

Varnost nina cene in je ne moremo doseči brez truda. Schullenburg opozarja še na dejstva, da je na zadevo treba gledati še z drugega zornega kota. Če se zavaruje luka z marseke strani, bi jo enako morali zavarovati tudi s kopenske strani. Na ta način bi preprečili, da ne bi mogli dragocenega kapitala, ki ga predstavljajo zasidrane eskadre in flote, napasti s kopenskimi baterijami, izkrcanjem vajaštva ali podobnimi napadi. Zaradi velikega obsega same luke pa se ni treba bati takšnega presenečenja. V vsakem primeru je pri teh projektih bolje razsipati kot varčevati, kajti takšno zatočišče je treba zgraditi zaradi zaščite istrske provincne, ki nima niti ene utrdbe. Če bi ostala neoborožena, ne bi mogla kljubovati nevarnostim, ki bi ji pretile s strani Turkov, pa tudi Avstrijecev. Premočna orožja nimajo meja in ne spoštujejo prava. Majhne in dobro opremljene trdnjave na obalah tega mesta, v preteklosti slavne in evetačega, ki so ga nekdanj napadali in pustošili barhari in Genovežani, sovražniki Republike, bi bile zadostne za zgoraj omenjene potrebe. S to trdnjava bi imela Republika trdna oblast nad istrsko provinco, ki bi lahko uspešno pomagala Benetkam. Schullenburg dodaja še tehtna pipambo: Gospod Bog naj čuva in brani beneško oblast nad pomorskimi deželami, najmočnejšim in najbogatejšim delom kneževine.

pusebej določenih pristorih v haremu, ki su bili znani pod imenom "kavez" (kafez). Po ustanovitvi sistema "kafez" je bila luča oblasit benečanka Baffa kot sultanija valila, to je mati in je postala poglavni dejavnik pri imenovanju vezirjev. Vladavini Mehmeda III. su priliznjenci in ljubitelji lepih umetnosti njegovega časa zaradi zasedbe Egra (1596) in Kanize (1600) postavljali ob bok velikim osvajanjem njegovega predhodnika Mehmeda II. Osvajatelj, saj je bila prostranstvo ilizave takrat največje. Nepriustanski raziskovalci tega obdobja pa vzroke za pripad osmanskega cesarstva iščeju prav v tem času. To je obdobje, v katerem je bilo neupštevanje zakonov (kanonov) največje. Tu je tudi obdobje razplamtelih vojaških uporav in uporav dežel. Joseph Hammer, *Historija turskog osmanskog carstva*, 2 del. Zagreb 1979, str. 128-160; Halil Inalçik, *Osmansko carstvo*. Klasično doba 1300-1600, Beograd 1974, str. 85, 86.

¹¹ Ippolito Aldobrandini se je rodil v Fanu 1536. Bil je odličan pravnik, leta 1585 je postal kardinal. 1588 pa je deloval kot papežev legat na Poljskem. Za papeža so ga izvolili 30. januarja 1592 kot Klemenca VIII. Bil je iskreno pobožen mož, obenem pa ljubil zunanji blisk. V politiki je dosegel več uspehov. S Francijo je spet navezal dobre odnose, tu pa ni to uspeli z Anglijo. Ferrato je znova priključil cerkveni državi. Nekaj uspehov je požel pri delu za edinost cerkve; leta 1596 je nastala unija v Biesi-Litvnsku, iz katere je izšla dokaj močna ukrajinska katoliška cerkev. Leta 1592 je dal natisniti prečiščeno izdajo Svetega pisma (siksińska vulgata). Pod Klemenovim pontifikatom je protireformacija na Slivenskem dosegla vrh, vse bolj se je uveljavila tudi katoliška prenova. Metod Benedik, *Papeži od Petra do Janeza Pavla II.*, Celje 1989, str. 221-222.

¹² Misli luko v Gružu, ki se imenuje po tankajšnjem samostanu sv. Križa.

Na žalost so pred več kot tremi stoletji neugodne razmere in stiske to posest skrčile. In če bi se v prihodnje po nesrečnem naključju izgubile (kar bi se gotovo zgodilo v prvi morejski vojni, če ne bi poslušali nasveta Zanum Coza, da se napade

Krf in Dalmacija namesto kraljevine) te dežele, koliko časa bi ostalo za graditev pistunišče za vojsko in za obrambo samih obal. Vse države, ki imajo mornarico, imajo tudi takšne luke, celo Anglija, ki je tako močna glede vojnih ladij."

Estratto da un rapporto
diretto dal Maresciallo Schullenburg
al Doge della Repubblica Veneta

Il Re di Prussia, come può
essere per lui, non ha
una armata.

Per le ragioni addotte per la Cracovia, che sono affari ragionevoli, non
giono a temere anche per la Provincia dell' Istria.

Questa parte così vicina alla Dominante, è così utile e gelosa, merita
tal ben le più mature ponderazioni.

Progetti degli Ot-
tomani in altri tem-
pi.

Gli Ottomani un tempo avevano sopra questa Provincia
non mediorari disegni. Lo scorgo fino accennato nell' Ottomano di Sul-
zano Sennar, che scrisse intanto di Mehmet III, e ch'aveva il suo
libro alla Santità di Clemente VIII, nel qual trattato egli scriveva
che li Cracchi meditavano sin d'allora contro la Cristianità.

L'agente Vincenzo lo
primo

Forse si principia
a fortificare il Porto
di Pola.

Forse perciò dopo la presa di Candia dal S. V. sopra l'informa-
zione del General di Villa (su ciò che io credo), fece principiare una
Fortezza nello Scoglio che chiude il Porto di Pola, che sarebbe stata
molto utile se si fosse terminata.

Gelosia dell' Istria
anche dalla parte
degli Austriaci.

Non sarebbe anche fuor di proposito aver non qualche gelosia di
questa Provincia dalle parti degli Austriaci.

Dejazini.

Un Porto franco a Trieste, un altro a Bunker, Porto Re, e Sogno,
e vari altri grandi fiumi di commercio sono tutti seguiti sospetti. Le Po-
truzzi smembrate sogliono levare gli sottopiti, e per la forza loro trovano
pretesto e ragione anche sopra i più santi diritti.

Quanto vantaggio
sarebbe agli Austriaci
se si possedeva l'Istria.

Non vi è dubbio, che con questa Provincia non potessero ricavarsi
mirabilmente il loro progetto di commercio, come nell'incontro un pare fu
il primo cosa il distinguere quello che hanno possedimenti in Trieste.

Kdaj je maršal Schullenburg poslal dožju 10 poročilo, je težko ugotoviti, ker na dokumentu ni datuma, niti neke oporne točke, ki bi lahko poslanica bolj natančno datirala. Vsekakor je maršal Schullenburg kot dober vojaški strateg, opazil šibka točko v obrambni liniji neposredno pred vrati samih Benek, in to na območju Istre. Schullenburgov načrt je skušal iz puljske luke narediti vojaško učinkovito oporišče za vojne ladje ter ustvariti obrambno linijo proti morebitnim napadom Avstrijcev. Poudarili je treba tudi Schullenburgovo razmišljanje, da je turška nevarnost tudi v prvi polovici 18. stoletja pretila samim Benekam in s tem srednji Evropi z morske strani. Upoštevati moramo, da je turška mornarica v njegovem času še vedno pomenila potencialno nevarnost na Jadranu. Možno je, da je izvleček Schullenburgovega poročila beneškemu dožju del spomenice, ki jo je maršal predložil beneški vladi okrog leta 1733.

Z objavo tega dokumenta sem nameraval opozoriti na bogato Schullenburgova zapuščino v državnem arhivu v Benekah, ki bi jo bilo vredno pregledati. Ugotoviti bi bilo treba, kakšni so bili Schullenburgovi pogledi na obrambni in vojaški položaj v Notranji Avstriji in še posebej v slovenskih deželah, ki so takrat mejile na omenjeno provinco Iskra.

ZUSAMMENFASSUNG

DER BERICHT MARSCHALL SCHULLENBURGS AN DEN DOGEN DER REPUBLIK VENEZIG ÜBER DIE TÜRKENGEFAHR

In seinem Beitrag würdigt der Autor die pädagogische Arbeit Eva Umeks an der Abteilung für Geschichte der Philosophischen Fakultät Ljubljana, und zwar im Rahmen der Lehrveranstaltung *Archivistik* und im Proseminar. Als ausgezeichnete Kennerin der Wiener Archive und ihrer Bestände erteilte sie zahlreichen Geschichtsforschern kostbare Ratschläge für ihre Arbeit in diesen Archiven. Auch der Autor dieses Beitrags selbst erhielt von ihr mehrere nützliche Signaturen für die Arbeit im Wiener *Kriegsarchiv*. Dort entdeckte er unter anderem auch ein interessantes und bisher unbekanntes Dokument, das davon Zeugnis ablegt, was einige Militärstrategen des 18. Jahrhunderts von der Türkengefahr hielten. Das Dokument stellt einen Auszug aus dem Bericht Marschall Schullenburgs an den Dogen von Venedig dar. Der in italienischer Sprache verfaßte Bericht handelt von der Verteidigung Istriens und Venedigs selbst vor dem türkischen Angriff. Geschildert ist der Lebensweg Johann Mathias Schullenburgs, der 1661 in Bmden in Sachsen geboren wurde. Nachdem er sich für die militärische Karriere entschieden hatte, kämpfte er auf verschiedenen Schlachtfeldern in Europa. Aufgrund der Empfehlung von Prinz Eugen von Savoyen übernahm er 1715 den Befehl über des venezianische Heer. Er verteidigte erfolgreich die Insel Korfu gegen die Türken und verhinderte somit das weitere Vordringen der Türken in den adriatischen Raum. Der Republik

Venedig blieb er bis zu seinem Tode treu. Er starb 1747 in Verona. In seiner Denkschrift an den Dogen von Venedig, die der Autor in einer adaptierten Übersetzung in slowenischer Sprache vorstellt, rät Schullenburg dem Dogen, den Hafen von Pola zu befestigen, stellt dieser doch einen der besten Verteidigungspunkte in Istrien dar. Dadurch könnte man den venezianischen Besitz in Istrien vor Angriffen der Türken und Österreicher schützen und den türkischen Angriff auf Venedig selbst verhindern. Durch die Veröffentlichung des erwähnten Dokuments will der Autor auf den umfangreichen Nachlaß Schullenburgs hinweisen, der im Staatsarchiv in Venedig verwahrt wird.

SUMMARY

THE REPORT ON THE TURKISH THREAT SUBMITTED BY THE MARSHAL SCHULLENBURG TO THE DOGE OF THE REPUBLIC OF VENICE

The author begins his article with an outline of the excellent support in the area of Archivistries and Seminar work provided to the lecturers by Eva Umek at the History Department of the Faculty of Arts in Ljubljana. With her expert knowledge of the Vienna Archives and fonds, Eva Umek gave useful advice on countless occasions to numerous historians-researchers for their work in these archives. The author himself had also received a number of shelf-mark numbers which proved extremely useful to him during his work in the Vienna Kriegsarchiv. These were in fact instrumental in his finding an interesting and until then unknown document from the 18th century containing the views of a number of military experts of that time on the Turkish threat. The author then goes on to describe the document, which is an excerpt from a report submitted to the Doge of the Republic of Venice by Marshal Schullenburg. The report, which is written in Italian, discusses the defence of Istria and the Venetian Republic itself against the Turks. It depicts the life of Johann Mathias Schullenburg, who was born in Saxony in 1661 in Bmden. As a young man, Schullenburg decided to pursue a career in the military, which led him to fight on various European battlefields. Following a recommendation by Prince Eugen of Savoy, Schullenburg was appointed commander-in-chief of the Venetian army in 1715.

He defended the island of Krk against occupation by the Turks, thus thwarting their plans to advance further north into the Adriatic Sea. Schullenburg remained loyal to the Venetian Republic until his death in Verona in 1747. In a memorandum addressed to the Doge of Venice presented by the author in this adaptation/translation, Schullenburg advises the Doge to fortify the harbour of Pola, as, in his opinion, this harbour was one of the best strategic points of defence in Istria. Schullenburg states that the fortified harbour would ensure the defence of Venice's estates in Istria against attacks by the Turks and the Austrians, and thus fortified, may even serve as a bulwark against the Turkish attacks on Venice itself. With the publication of this document, the author wishes to bring to our attention the rich heritage of Schullenburg which is preserved in the National Archives of Venice.